

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פרשת השבוע שמות תשפ"ה

קדקדים בני יוסף, עד מתי?

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

"פרכת אביך גברו על פרכת הורי עד תפאת גבעת עולם תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו" (בראשית מט, כו). בהכרזה זו של יעקב אבינו, בסוף ספר בראשית, מוכרעת מנהיגותו של יוסף באופן ברור. נשים לב להדגשה משולשת:

- א. ברכת האבות מועברת מיעקב, במיוחד ליוסף ואף למעלה מזה, בלשון הכתוב: גברו.
- ב. שני ביטויים מדגישים את היותו של יוסף הראש: לראש ולקדקד.
- ג. הכתר - הנזר הוא של יוסף.

לכאורה, בתחילת ספר שמות ההנהגה עברה לשבט לוי, שאותו יעקב אבינו ביקר קשות. כדי לבדוק זאת, ננסה להבין מה קרה במצרים אחרי מות יוסף? ומה קרה כשמשלה הלוי סיים את תפקידו כמנהיג, בערב הכניסה לארץ? נתחיל בבירור השאלה הראשונה. לכאורה, אין לנו הרבה פרטים על התקופה הארוכה שבין שני הפסוקים:

- א. "וימת יוסף בן מאה ועשר שנים ויחנטו אתו וישים בארון במצרים" (הפסוק האחרון בספר בראשית).
 - ב. "ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף" (שמות א, ח).
- נחפש את התשובה, כמנהגנו, במקום אחר בתנ"ך.

בספר תהילים אנו מוצאים: "בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב" (עח, ט). פסוק זה מופיע בפרק המתאר את הניסים שאירעו בזמן יציאת מצרים ובמדבר ומשמש להם כהקדמה.

חז"ל אכן הבינו שפסוק זה מתאר מאורע שהתרחש לפני יציאת מצרים, ושלחו אותנו למקור נוסף בתנ"ך - בספר דברי הימים א', העוסק באותו נושא: "ובני אפרים שותלח וברד בנו... ועזר ואלעד והרגום אנשי גת הנולדים בארץ פי ירדו לקחת את מקניהם: ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים ויבאו אחיו לנחמו" (ז, כ-כב).

מדרש ההלכה מימי התנאים, מבית מדרשו של רבי ישמעאל, מסביר: "זו מלחמת בני אפרים"

(מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דזיהי פתיחתא).

הפסיקתא דרב כהנא (מדרש ארץ ישראל קדום) מוסיפה: "רבנין אמרין בני אפרים ובני שותלח היו, על שטעו את הקץ שמנים שנה נפל מהם מאה ושמנים אלף" (פיסקא יא, ויהי בשלח).

חיבור שני המדרשים מוביל לתמונה הבאה: אפרים, שנבחר להנהיג אחרי יוסף, על ידי יעקב אבינו וגם על ידי משה רבנו, ניסה מתוקף מנהיגותו הישראלית ומעמדו בבית פרעה, לצאת עם גדודי צבא לארץ ישראל (אחת מהמטרות הייתה כיבוש אזור בית חורון), כדי לאפשר לעם ישראל לחזור לארץ ישראל. ניסיון זה, שהיה טרם זמנו, הסתיים במפלה קשה, והגאולה נדחתה ליציאת מצרים תחת

הנהגת משה רבנו הלוי. גם מפלה זו לא הדיחה את שבט אפרים ממעמדו בהנהגה, ואכן תלמידו של משה, יהושע בן נון משבט אפרים, הוא זה שנבחר להנהיג את עם ישראל. משה רבנו מכריז על כך בדרך מאוד מעניינת. הוא מצטט, מילה במילה, בברכותיו בפרשת 'וזאת הברכה', את ברכת יעקב שנתן את המלוכה ליוסף בנו - אביו של אפרים: "תבואתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו" (דברים לג, טז).

נעבור לשאלה השנייה. עד מתי ההנהגה הייתה שייכת כמעט בלעדית לבני יוסף? פסוק מאותו פרק בספר תהילים יעזור לנו גם כאן:

"ויטש משפך שלו אהל שפך אהל שפך באדם: וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר" (עח, טז-טז).

פסוקים אלה מתארים את חורבן משכן שילה, ששכן באזור נחלת אפרים, בימי בני עלי, בסוף תקופת השופטים.

ואכן, לאורך תקופת השופטים רובם הגדול של המנהיגים, המפורטים בספר, היו מהצד של יוסף: אהוד בן גרא (גם בנימין על יוסף יחשב), דבורה מהר אפרים, גדעון משבט מנשה, יפתח משבט מנשה, שמשון משבט דן בכור - בניה של בלהה - שפחת רחל. גם שאול היה משבט בנימין. (לבירור השאלה מתי ולמה רק אז עברה ההנהגה לצד של לאה ויהודה? תוכלו לקרוא באריכות, בספרי 'צפנת שמואל' - ימי דוד, שמתקרב, בעייה, לשלב ההדפסה).

נתפלל לרפואה שלמה והחלמה מהירה וטובה לפצועים היקרים ובתוכם איתמר חיים בן ציפורה,

נחמה למשפחות הנופלים המזהירות בגבורתן ובגבורתם של בניהם ובנותיהן,

חזרה מהירה וטובה לבתיהם לכל החטופים והעקורים.

(לשיעורי הרב יוסף כרמל ביוטיוב)

לעי לוי זשמת

לעיני הנופלים במערכה על הגנת המולדת היידי

הרב ד"ר ג'רי האכבוים יי"ח באדר ב' תשפ"ב	פרופ' ישראל אהרוני יי"ד בכסלו תשפ"ג	מר משה וסרצוג כ' בתשרי תשפ"א	הרב יהושע רוזן ט"ו באדר א' תשפ"ב	הרב ישראל רוזן יי"ג בחשוון תשע"ח	הרב שלמה מרזל יי באייר תשע"א
מר שמואל וגבי אסתר שמש יי"ז בסיוון / כ' באב	הרב שלמה מרזל יי באייר תשע"א	הרב ראובן וחיה לאה אברמן ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב	הרב יושע וגבי נעמי טרשנסקי כ"ח באדר תשפ"א / י"ד אדר ב' תשפ"ד	ר' שמואל וגבי רבקה ברנדמן ט"ז בטבת תשפ"ג / ח' באייר תשפ"א	הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן נלביע כ"א באדר א' תשע"ד
הרב אשר וגבי סוזן וסרטייל ט"ז בכסלו / אלול תש"ף	ר' מאיר וגבי שרה ברכפלד (שרה - ט"ז בטבת תש"ף)	הרב שמואל כהן שבט תשפ"א	מר זליג וגבי שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן נלביע כ"א באדר א' תשע"ד	בלהה בת ישראל מרמורש א' מנחם אב תשפ"א
ר' אליהו כרמל וגבי מלכה טויבע כרמל ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט	ר' אברהם ומרת גיטה קליין יי"ח באייר / ד' באב	הרב שמואל כהן שבט תשפ"א	מרת לאה מאיר כ"ז בניסן תשפ"ב	הרב נפתלי צבי יהודה בר אילן מנחם אב תשפ"ד	גבי ג'ולי קושיצקי נלביע כ"ב בסיון תשפ"ג

ארץ חמדה, ע"ר Eretz Hemdah

רח' ברוריה 2, ירושלים 91080 Bruriya St.

www.ERETZHEMDAH.ORG טל: 02-5371485 info@eretzhemdah.org

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית "מורנו" מבית 'ארץ חמדה'

תפילת חול בזמן קדושת שבת

בשבועות האחרונים עסקנו בשאלת זמן קריאת שמע ותפילת ערבית. לפי חכמים כשם שיש לקרוא את קריאת שמע אחרי צאת הכוכבים, כך יש גם להתפלל את תפילת ערבית אחרי צאת הכוכבים. לפי רבי יהודה לכאורה מפשט המשנה עולה שיש לקרוא את קריאת שמע אחרי צאת הכוכבים, אך את תפילת ערבית אפשר להתפלל החל מפלג המנחה (שעה ורבע זמניות לפני השקיעה). עמדנו על שתי תפיסות עקרוניות להבנת שיטת רבי יהודה:

א. לפי רבי יהודה החל מפלג המנחה הזמן מזוהה הלכתית כ'לילה'. כך עלה מתלמיד רבנו יונה, הפוסק שמי שהתפלל מנחה אחרי פלג המנחה אינו רשאי להתפלל ערבית באותה עת; כך עלה משיטת ר"ת, האומר שכאשר אדם עונה ליברכו' של ערבית, הלכתית כבר הגיע הלילה, וממילא ניתן לצאת ידי חובת קריאת שמע של ערבית.

ב. רבי יהודה סובר שתפילת ערבית מוגדרת לפי שעת הקרבת הפדרים והאימורים, ואינה תלויה בלילה. הרא"ש אומר כך מפורשות בתוקף כנגד שיטת ר"ת; וכך עולה מדברי רש"י האומר שהמתפללים ערבית לפני צאת הכוכבים, כשיטת רבי יהודה, נאלצים להשלים את קריאת שמע של ערבית מאוחר יותר.

מצד אחד, שיטת ר"ת מאוד מסתדרת לנו אינטואיטיבית. מצד שני, יש מספר ראיות משמעותיות נגד דבריו. נציג דוגמא אחת: במסכת ברכות (דף כז ע"א) מסופר שרבי יאשיה נהג כרבי יהודה, והיה מתפלל את תפילת ערבית של מוצאי שבת בשבת. היעלה על הדעת שרבי יאשיה היה מוציא את השבת ומתחיל לעשות מלאכות לפני השקיעה? קשה לומר כך, ועל פניו ברור שהוא התפלל את תפילת ערבית, אך לא עשה מלאכה עד צאת הכוכבים.

בעלי התוספות (שם ד"ה צ"ל) אומרים שאין לעשות כך ולהתפלל את ערבית של מוצאי שבת מבעוד יום אלא אם כן יש צורך מצווה או צורך גדול, שהרי יש מצווה להוסיף מחול על קודש. היה מקום לחשוב שדבריהם מתאימים לשיטת ר"ת, ותפילת ערבית לפני צאת הכוכבים מאפשרת גם לעשות מלאכה לפני צאת הכוכבים. אך הם מסיימים את דבריהם בתזכורת שאסור לעשות מלאכות עד החשיכה.

אך הצ"ח מופתע מהדברים: אם אסור לו לעשות מלאכה עד חשיכה, הרי שתפילת ערבית וגם הבדלה הן מצוות שיש לעשות לקראת צאת השבת, אך על פניו אין בכך פגיעה בחובת תוספת שבת!

הגרי"ד סולוביץ'יק פותר את הקושיה כך: תוספת שבת לאחריה ממשיכה עד שאדם עושה הבדלה. משעשה הבדלה השבת יצאה, גם אם הוא לא יעשה מלאכה. מכיוון שאומרים את ההבדלה בתפילה, הרי שברגע שיצאו הכוכבים השבת שלו תצא, ולא תהיה לו אפשרות להוסיף מחול על קודש. לכן אומרים תוספות: ברור שאסור לעשות מלאכה עד צאת הכוכבים. אך מי שמתפלל מבעוד יום אינו מסוגל להוסיף על קדושת השבת אחריה, גם אם יבחר להימנע ממלאכה לעוד זמן אחרי צאת הכוכבים.

הפרי מגדים מיישב אחרת: הוא אומר שתפילת יום החול פוגעת בקדושת השבת (הדברים תואמים את שיטתו שסובר שאין חובה להוסיף על השבת אחריה). כלומר, הבעיה אינה בכך שהוא מוציא את השבת מוקדם, שהרי לא ניתן לעשות זאת. הבעיה היא שהוא מתפלל תפילת יום חול בשבת. כמובן שאין פגיעה בקדושת השבת מצד מלאכה, אלא רק בקדושת השבת מצד תפילת החול.

מתוך הדברים מתבררת הלכה מעניינת שנוטים להתבלבל בהבנתה.

כתב המרדכי (שבת סימן רצו): "מי ששהה להתפלל מנחה וכבר ענה 'ברכו' של ערבית עם הקהל, הואיל וכבר עשהו קדש, שוב לא יעשנו חול, להתפלל תפלה של חול". המרדכי נמצא באירופה, ובימיו כל יהודי אירופה הקדימו את הכנסת השבת לפני השקיעה. היו שהבינו שאחרי שאדם עונה על 'ברכו' של תפילת ערבית, כבר נהיה לילה, ולכן אין באפשרותו להתפלל מנחה. אך לא זה מה שכתוב בלשונו. בלשונו כתוב שאחרי שעשהו קודש שוב לא יעשנו חול. כלומר, אחרי שאדם עונה על 'ברכו' של תפילת ערבית, במסגרתה אדם מברך את ברכת 'מקדש השבת', הרי שקיבל עליו את קדושת השבת, ולא ראוי להתפלל את תפילת החול בשבת. הפרי חדש (על השו"ע אורח חיים סימן רסג סעיף טו) מפנה לסעיף יג, בו נאמר שהאדם מחויב לציבור. כלומר: במקום בו כל אנשי העיר מקבלים את השבת מוקדם, אדם אינו רשאי להחליט שהוא מאחר את קבלת השבת. עולה מדבריו כפי שדייקנו: הנושא אינו שתפילת ערבית הופכת את היום ללילה, אלא יש בה קבלת שבת, ולא ראוי להתפלל תפילת חולין אחרי שכבר קיבל עליו את השבת.

הפרי מגדים (שם) לשיטתו מציע נפקא מינה מעשית: אם אדם עבר על דברי המרדכי (שנפסקו בשולחן ערוך שם) והתפלל מנחה אחרי שענה 'ברכו', האם יצא ידי חובת תפילה זו. אם כבר לילה, יש להתפלל את תפילת מנחה כתפילת תשלומין, ואם התפלל מנחה לפני ערבית אינו יוצא ידי חובה. אך הפרי מגדים פוסק שהאדם יוצא ידי חובת מנחה: אמנם לא ראוי להתפלל תפילת חולין בשבת, אך כשם שרבי יאשיה יצא ידי חובת תפילת ערבית של מוצאי שבת בשבת, כך כל אדם יוצא ידי חובת תפילת מנחה של חול אחרי שקיבל עליו את קדושת השבת (כאמור), יש זלזול בתפילת חול תוך כדי השבת, ולכן אין לעשות כך אלא לצורך מצווה או צורך גדול).

שוב העמדנו נפקא מינה לשאלה אם בתפילת ערבית האדם הפך את היום ללילה.

בשבוע הבא נעסוק בשאלה שעלתה אצל פוסקי הדור האחרון: המתפלל תפילת מנחה ותפילת ערבית מוקדמת במקום עם מניינים רבים, לדוגמא: ליד הכותל המערבי. האם יש בעיה לענות על קדיש וקדושה של תפילת מנחה של ציבור הבא לאחר מכן.

ארץ חמדה – קישור לשיעורי "מורנו" ביוטיוב

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה, בתוך שאר חולי עם ישראל:		החייל, איתמר חיים בן ציפי ציפורה	
שמואל בן ברוריה	ניר רפאל בן רחל ברכה	חנה בת אוריה	טל שאול בן יפה
אוראל בן דליה	רות צפורה בת חנה	הילל בן תמר שפרה	מיכאל אלכסנדר אברהם בן שרה מלכה
מאירה בת אסתר	הילה צפנת בת שרה טובה	שלומית בת לאה	חוה ראנלה בת פייאלא
שלמה בן שלומית	עובדיה בן אסתר מלכה	נעם בן שלומית	עודד בן חיה
ר' יצחק בן בריינדל גיטה	חיים מרדכי פרץ בן אסתר מילכה	רבקה בת שרה בלה	מינדה לאה בת ליפשה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ז)

New York, USA

ניו יורק, ארה"ב
סיוון תשס"ח

תרומת רקמת אשך כפתרון לבעיית פוריות

שאלה

זוג צעיר אינו יכולים להביא ילדים לעולם כי אין לבעל תאי זרע כלל – אפילו זרעים אחדים בשביל ICSI. הבעל איננו מוכן לסמוך על הפוסקים המתירים הזרעה מלאכותית עם זרע זר, אך הוא מוכן לסמוך על העמדה שבהשתלת אברים התורם "מאבד" את בעלותו על האבר שהושתל, והשתל נחשב כחלק מגוף האדם שקיבל אותו.

הבעל הציע לשתול כמה תאים (פחות מ-cc אחד דרך ביופסיה) מאשך של איש אחר. רקמת האשך של התורם תושתל בתוך האשך של המקבל, ואז יאוחה החתך של האשך ושל שק האשכים. לאחר המתנה קצרה, החתכים ייפתחו מחדש ורקמת האשך של התורם תוסר לצורך הפריה באמצעות ICSI. מבחינה רפואית, ניתן לעשות את הדבר מבלי לגרום כל נזק לתורם או לבעל, אך מובן שהדבר יוצר בעיות הלכתיות אחרות. אחי הבעל מוכן להיות התורם.

תשובה

היות שיש סברות חזקות שלמרות ההשתלה, הוולד מיוחס לתורם הרקמה ולא למושתל, ולכל הפחות הדבר בגדר ספק¹, הרי שיש לדחות את ההצעה, ואין לעשות את השתלת רקמת האשך וההפריה. פעולה שכזו עלולה לגרום, לשיטות מסוימות, לחשש ממזרות של הוולד², ואף שאין כאן חשש לדין "פצוע דכא"³ – מכל מקום יש לחשוש לחבלה וסיכון⁴ שקיימים בעצם הוצאת רקמת האשך מהתורם.

יתרה מזו, הרעיון של תרומה מאחי הבעל בעייתי מאוד מבחינות רבות, בעיקר פסיכולוגיות. לא הרחבנו בנושא כיוון שיש להיוועץ בבעלי מקצוע בכל מקום שיש חשש שכזה.

יש לשוחח עם הבעל ולהבהיר לו שהפתרון ההלכתי האפשרי למצבם של בני הזוג הוא קבלת היתר לתרומת זרע מגוי, על סמך הפוסקים המתירים זאת⁵.

¹ הפוסקים בדור האחרון דנו רבות בשאלה של "אם פונדקאית", היינו, האם כאשר משתילים ביצית מופרית ברחמה של אשה אחרת, הולד מתייחס לאם היולדת, ה"פונדקאית" או לבעלת הביצית. פוסקים רבים סוברים שישנו ספק שקול מי נחשבת לאמו של הולד, יש מי שפוסק שבעלת הביצית היא האם, ויש מי שפוסק שהיולדת היא האם. לסיכום השיטות בעניין ייחוס הוולד עיין ב"אנציקלופדיה הלכתית רפואית" (הפריה חוץ גופית", ב עמ' 859-867). בדומה לכך דנו הפוסקים ביחס ל"תרומת זרע", האם הוולד מתייחס לאביו – או לאו. (שם "הזרעה מלאכותית" עמ' 574-573) השאלה שלפנינו עוסקת בנדון דומה, ויש לדון לגבי הסברות שנאמרו ביחס ל"אם פונדקאית" וביחס ל"תרומת זרע", האם הן שייכות גם בנדון דידן.

א. בשו"ת "אבן יקרה" (מהדורא תליתאה אבן העזר סי' כט), נשאל על מקרה שבו לוקחים שחלות מגוף של אשה אחת על מנת להשתילן באשה עקרה. תשובתו הייתה שלכתחילה אין לעשות כן, מחמת סירוס האשה הראשונה, אך אם עברו ועשו – הוולד מיוחס לאשה שאצלה הושתלו השחלות. ראייתו לכך היא מהגמרא (סוטה מג ע"ב): "ילדה שסיבכה בזקנה – בטלה ילדה בזקנה, ואין בה דין עורלה". כלומר, ענף שנלקח מעץ צעיר שפירותיו עורלה והורכב על עץ שכבר עברו עליו שנות העורלה ויותר (עיין רש"י שם ד"ה שסיבכה, וד"ה בטלה – ומוכח ממנו שהוא הדין להיפך) מקבל את דין העץ שעליו הורכב, ואין בפירותיו חשש עורלה ונטע רבעי.

מדברים אלו למד ה"ציץ אליעזר" (יט סי' מ; כ סי' מט) קל וחומר לפונדקאות, שבה הוולד מיוחס ליולדת, ולא לבעלת הביצית, משום שכאן אין מדובר במעמד עצמאי של השחלות או הביצית, אלא בשאלה אם לייחסן לגוף שממנו נפרדו, ופשוט לו יותר שאין לייחס אותן לגוף שממנו הופרדו לגמרי. אם כן, לכאורה היה מקום לומר שגם בנדון דידן, אם יקחו רקמת אשך עם תאי זרע מאדם אחד וישתילו אותה אצל אדם שקיים אצלו חוסר מוחלט בתאי זרע – ייוחס הוולד הנולד מתאי הזרע הללו למושתל ולא לתורם.

אמנם, לאחר העיון נראה שדווקא משם ראייה שבנדון דידן המושתל אינו נחשב לבעלים של תאי הזרע שהושתלו בגופו. נבאר את הדברים: בגמרא (מנחות סט ע"ב), מובא דין אחר על ילדה שסיבכה בזקנה: "אמר ר' אבהו אמר רבי יוחנן, ילדה שסיבכה בזקנה ובה פירות – אפילו הוסיף במאיתם אסור". כלומר, הפירות שהיו כבר על ענף של אילן שפירותיו עורלה אינם ניתרים בהרכבה על האילן הזקן, אפילו אם הוסיפו לגדול בו. דין זה נפסק על-ידי הרמב"ם (מעשר שני פרק י ה"ט) והשו"ע (יו"ד סי' רצד סעי' כב), ומבואר שכל מה שבטלה הילדה בזקנה הוא לענין פירות שיגדלו לאחר מכן, אך פירות שכבר היו קיימים על ענף הילדה בשעת ההרכבה נשארים באיסורם, וממשיכים להיחשב לפירות עורלה, ואין ההרכבה מועילה להחשיבם כפירות של האילן הזקן. כן כתב במפורש בחילוק הדברים ה"בית יוסף" (על דברי הטור שם) ועיין ב"מנחת חינוך" (מצוה רמו אות ט), שהעיר על כך שהרמב"ם פסק במפורש רק את האיסור ולא את ההיתר, אך מסיק שמכלל לאו – כלומר האיסור בפירות הקיימים, אתה מסיק הן – כלומר ההיתר בפירות שיגדלו לאחר מכן. אם כן, אף אם נשווה את השתלת רקמת האשך לדין ילדה שסיבכה בזקנה, הרי תאי הזרע כבר קיימים ברקמה בשעת ההשתלה, וממילא הבעלות עליהם אינה עוברת בזמן ההשתלה. גם אם הייתה אפשרות שהנתרם ייצר תאי זרע חדשים, אי אפשר לדעת באיזה תא ישתמשו להפריה.

אמנם, אין בדחיה זו בכדי לדחות את דבריו של ה"אבן יקרה" משום שיש חילוק גדול בין תאי הזרע ולבין הביציות. לגבי הביצית, כל עוד הביצית לא הבשילה וחרגה מהזיקוק המתפתח – הרי אין זה נחשב כ"פרי קיים". (ואף שה"חזון איש" (שביעית סי' ח ס"ק יג) כתב שהפירות נשארים באיסורם אף אם היו בוסר בשעת ההרכבה, מ"מ אף הוא מסכים שאם הפירות עדיין לא הגיעו ל"שיעור פרי", הם בטלים בזקנה, בדיוק כמו הביצית שבתוך הזיקוק. לעומת זאת, תא הזרע לא מתפתח מתוך רקמת האשך, אלא יוצא החוצה, וממילא יש לדמותו לפרי שהגיע ל"שיעור פרי", ואינו בטל בזקנה.

אף על עצם השוואתו של בעל ה"אבן יקרה", קמו עוררין. הגר"ש^ז אויערבך (אנציקלופדיה הלכתית רפואית, ערך 'הפריה חוץ גופית הערה 151) העיר שאין להשוות צמח לבעל חיים שיש לו נשמה. יש שדחו מפאת שדין ילדה שסיבכה בזקנה אמור רק בדיני ערלה ולא בדיני כלאים (הרב יעקב אריאל, "באהלה של תורה" א סי' ע). שתי דחיות אלו שייכות גם בנדון דידן. הרב אריאל כתב לדחות את הראיה מערלה ל"אם פונדקאית", מטעם נוסף, ששם הילדה נשארת קבועה בגוף הזקנה, ואילו בפונדקאות הימצאות העובר בגוף הפונדקאית היא מלכתחילה זמנית שהרי הוולד אמור לצאת לאוויר העולם, לכן אין שייך שיתבטל בה העובר. יש לדון אם דחיה זו שייכת בנדון שאלתנו, משום שלא שייך לומר ש"טבע הריקמה לצאת", ואף לא שייך לומר ש"טבע הזרע לצאת", בפרט שרוב תאי הזרע נשארים בריקמה בסופו של דבר, ואף עצם ההוצאה היא מלאכותית ולא כדרך כל הארץ. שמא לפי דחיה זו אפשר לצדד שהריקמה ותאי הזרע שבה תתבטל בגוף המושתל.

ב. מו"ר הגר"ז^י גולדברג (תחומין ה עמ' 248) הביא ראיות לכך שייחוס הוולד לאמו נקבע בלידה, ולכן יש לומר שהפונדקאית היולדת, היא נחשבת לאמו של הולד. מקור הדברים בסוגיית "הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה" (כלומר, שאמו נתגיירה בין העיבור ללידה, יבמות צו ע"ב). שם משמע שבמקרה כזה הוולד מיוחס לאמו, אך לא לאביו (שהיה גוי בשעת העיבור). אף מרן הגר"ש^י ישראל (י"חות בנימין" ג סי' קח) הלך בדרך זו, והוא טען שייחוס הוולד לאמו נקבע בגיל 40 יום, שעד אז הוא כ"מיא בעלמא", וממילא הוולד מתייחס לאם שברחמה נמצא העובר. מראיתו של הגר"ז^י לגבי האם, מבואר שלגבי האב, הייחוס הולך אחרי רגע ההזרעה וכיון שבנדון דידן ההזרעה היא מגוף המושתל, יש ליחס את הולד אחרי המושתל ולא אחרי התורם, כיוון שהזרע נלקח להפריה בסופו של דבר מגופו. יתירה מזו, יש מקום לומר שהיות שבפונדקאות ובתרומת ביצית ההפריה מתרחשת מחוץ

לגוף האדם, ומה שמוחזר הוא עובר קיים, לכן טרחו פוסקים אלו להביא ראיות שהיחוס לאם אינו נקבע ברגע ההפריה אלא רק לאחר מכן. בנדון דידן, שההפריה מתרחשת לאחר ההשתלה, פשוט הדבר עוד יותר שהוולד מתיחס למושתל.

ג. ה"חלקת מחוקק" (שו"ע אבה"ע סי' א ס"ק ח) הסתפק ב"אשה שנתעברה באמבטו, אם קיים האב פריה ורביה ואם מקרי בנו לכל דבר". ה"בית שמואל" (שם סי' ק) לעומתו הביא ראייה לכך שנחשב לבנו וקיים פרייה ורבייה. הספק תלוי בשאלה מה קובע את ייחוס הוולד לאביו – אם מעשה הביאה עצמו, או עצם העובדה שהוולד נוצר מזרע אביו, והוא בנו הגנטי. להלכה מסכימים רוב הפוסקים שהוולד מיוחס לאביו ולפי זה, בנדון דידן שההפריה נעשית שלא בדרך כלל הארץ ואף לא בדרך של 'הזרקה', אלא באופן של 'הפריה חוץ גופית', הרי שאין שום צד לייחס את הוולד למושתל, שהרי אין כאן 'מעשה ביאה' כלל, בין המושתל ובין האשה. (ענין באריכות בשו"ת "ציץ אליעזר" טו, מה שם מביא את דברי הרמב"ם (מורה נבוכים א, עב): "אי אפשר שימצאו אברי אדם בפני עצמו והם אברי אדם באמת, רוצה לומר שיהיה הכבד בפני עצמו, או הלב בפני עצמו, או בשר בפני עצמו". נימוק זה מופיע גם בתשובתו (יט סי' מ) על ייחוס הוולד בפונדקאות, ובאמצעותו הוא מוסיף לבאר את דברי ה"אבן יקרה" שהובאו לעיל, מדוע לא ייתכן לייחס את הוולד לבעלת הביצית. מכל האמור לעיל עולה שמסתבר לומר בנדון דידן שהוולד ממשיך להתייחס לתורם הרקמה ולא למושתל, ואף אם יש מקום לדון בכך, מידי ספק לא יצאנו.

מאחר שהגענו למסקנה שישנה סבירות גבוהה לכך שהוולד אינו מיוחס למושתל, אלא לתורם הרקמה, ממילא עלינו להתייחס לתאי הזרע שמוציאים לצורך ההפריה כאל תרומת זרע, או לפחות יש חשש גדול לכך.

והנה, בין גדולי הפוסקים שדנו בכתב בשאלת תרומת זרע זר לאשה שבעלה עקר (ענין בסיכום השיטות באנציקלופדיה הלכתית רפואית, "הזרעה מלאכותית" ב עמ' 571-566) מצאנו כמה שהסכימו להתיר את הדבר: שו"ת "אגרות משה" (אבה"ע א סי' עא; ב סי' יא; ד סי' לב ס"ק ה) ושו"ת "מנחת שלמה" (ג סי' צח, במהדו"ת סי' קכד). שניהם הסכימו להתיר אך ורק בתרומת זרע מגוי, ושניהם כתבו את ההיתר בצורה מסויגת. ה"אגרות משה" (ד שם) כתב: "הנה ממה שכתבתי בתשובתי... כולם אמת וברור לדינא לא שייך להתחרט מהם, וליכא שום חששות בזריקת זרע של נוכרים, אבל למעשה לא הוריתי לעשות כן... ולכן אין זה עצה טובה... אבל ודאי אין ליעץ לעשות כן". וה"מנחת שלמה" כתב (שם אות ד): "ואף שאך למותר הוא להרבות דברים על הכיעור והזוהמה שבדבר זה" (הוא הסכים לדון בכך אך ורק משום שבשביל הנשים השואלות זו ממש שאלת הצלת חיים, ולכן כל עוד לא גזרו על כך איסור ברור – צריך לברר הדין מצד ההלכה). גם דעת מרן הגר"ש ישראלי (הובאה בשו"ת "במראה הבזק" ג תשובה קכז) הייתה להתיר תרומת זרע מגוי כאשר אין תקווה לרפואת הבעל.

לגבי הסיבה שבעטייה אסרו תרומת זרע מישראל ישנה מחלוקת ביניהם: ה"אגרות משה" סבר שיש לאסור מחשש שמא יישא אחרתו מאביו, כיוון שלא ידעו מי האב, ולפי זה בנדון דידן, שבו ידועה זהות התורם, לא קיים החשש הזה. אך לדעת ה"מנחת שלמה" (שם אות א) יש כאן חשש ממזרות של ולד הנוצר מאשת איש ויהודי (לכן התיר רק בזרע גוי, שבו אין דין ממזרות), ואף שלא נוצר בדרך של ביאת איסור, שיטתו היא שיש לחשוש שאין הממזרות תלויה בביאת איסור אלא בכך שוולד נוצר משני גופים שאין תופסים בהם קידושין.

כבר דנו פוסקי זמננו בשאלה אם יש איסור פצוע דכא בלקיחת דגימה מאשך לצורכי פוריות, ורובם מתירים; אם מצד שאין כאן נקב מפולש והמקום מתרפא ("מנחת יצחק" ג סי' קח), ואם מטעם שאיסור פצוע דכא קיים רק במקום שיגרום לכך שאינו ראוי להוליד ("אגרות משה" אבה"ע ב סי' ג ענף ב ו"שבת הלוי" ו סי' קצג). ואף שההיתר שלהם אמור לצרכי פוריות של האדם עצמו, ולא לצורך אדם אחר – על כל פנים עולה מדבריהם שאין כאן בעיה של פצוע דכא.

המשנה (בבא קמא צ ע"ב) אומרת שאין אדם רשאי לחבול בעצמו, ואף שהטור (ח"מ סי' תכ) הביא את דברי הרמ"ה, שאין הלכה כמשנה זו ואדם רשאי לחבול בעצמו, הרמב"ם (חובל ומזיק פרק ה הל' א) והשו"ע (ח"מ סי' תכ סעי' לא) פסקו כסתם משנה, שאין אדם רשאי לחבול בעצמו. מהרמב"ם משמע שכל האיסור לחבול בעצמו הוא רק אם עושים זאת דרך ביזיון, מה שאין כן בנדון דידן, שמטרת הניתוח והחבלה היא עזרה לאחיו ולא דרך ביזיון. על סמך זה יש פוסקים ("אגרות משה" ח"מ ב סי' סו, "יביע אומר" ח ח"מ סי' יב, וכן צידד השואל בשו"ת "מנחת יצחק" ו סי' קה אות ב, וה"מנחת יצחק" לא דחה את דבריו) שהתירו עשיית ניתוח פלסטי לצורך ייפוי הגוף. אלא שבייביע אומר" וב"מנחת יצחק" צירפו לכך את העובדה שמדובר בצורך גדול לאדם, מה שאין כן לפי המסקנה שהגענו אליה, שאין בדבר תועלת והדבר אסור מחשש ממזרות, וממילא ייתכן שכאן חוזר איסור חבלה. יש לקחת בחשבון שמדובר כאן לא בניתוח אחד בלבד, אלא בשלושה ניתוחים שונים – הוצאת רקמת האשך מהתורם, לאחר מכן השתלתה באחיו, ולאחר זמן הוצאת הרקמה חזרה מהמושתל לצורך ההפריה.

הערת הרב פרופ' אברהם שטיינברג, מחבר "אנציקלופדיה רפואית הלכתית":
מצד אחד, נראה שיש לשואל בעיה פסיכולוגית בהסכמה לתרומת זרע זר (הדבר בא בחשבון מבחינת ההלכה רק אם תורם הזרע הוא גוי), ולכן הוא מחפש דרכים להקל על מצוקתו הנפשית בנדון. אם כך הוא המצב, לכאורה גם אם מצד גדרי ההלכה אין כל משמעות לפעולה המוצעת, אבל אם השתלת תאי הזרע תהיה מתורם גוי מתבטלת הבעיה של חשש ממזרות, ועניין החבלה – בפרט כשמדובר בגוי – יש מקום להקל בו, כי החבלה היא מזערית וללא סיכון, ואין היא נעשית בדרך ביזיון או בדרך ניציון (בהתאם לשתי הגרסאות ברמב"ם חובל פרק ה הל' א), ומידה כזו של חבלה היא אולי בבחינת דשו בה רבים, ואולי במשפטי הגויים אין זה נחשב כלל לחבלה. ואם כן לכאורה כדי לרצות את הצד הפסיכולוגי היה מקום להתיר את הפעולה, שהרי משום טירוף הדעת התירו איסורי דרבנן, ולעתים אף איסורי דאורייתא, קל וחומר שאפשר להתיר פעולה שאין בה איסור. ואף שלא ברור שהבעיה הפסיכולוגית של השואל עולה כדי טירוף הדעת, אך אם אמנם אין איסור ברור בבקשתו, לכאורה היה מקום להתיר לו. אלא שמאידך גיסא נראה בבירור שהמצוקה הפסיכולוגית איננה חיזונית ובלתי תלויה, אלא היא באה בגלל השקפה הלכתית. אך השקפה זו נובעת מחוסר הבנה; שהרי ממה נפשך, אם תרומת זרע אפילו מגוי אסורה לדעת השואל (כדעת חלק הפוסקים – ראה שו"ת "דברי יואל" סי' קז-קי; שו"ת "מנחת יצחק" ד סי' ה; שו"ת "ציץ אליעזר" ג סי' כז, ושם ט סי' נא שער ד; שו"ת "שרידי אש" ג סי' ה; שו"ת "שבט הלוי" ג סי' קעה ועוד), הרי שעצתו אינה מועילה כלל; ואם הוא סובר שבשעת הדחק מותרת תרומת זרע מגוי, כדעת חלק מהפוסקים (ראה הגר"שז' איערבך "נועם" א, תשי"ח, עמ' קמה-קסו ושו"ת "מנחת שלמה" ג סי' צח; הגר"ש ישראלי – הובאו דבריו בשו"ת "במראה הבזק" ג סי' קכז; שו"ת "אגרות משה" אבה"ע א סי' עא; שם, ב סי' יא וסי' יח; שם ג סי' יד; ושם ד סי' לב אות ה) אין כל צורך ב"תרגיל" המיותר המוצע על-ידו. ולכן יש להסביר לו את צדדי השאלה, ולא להזדקק לפתרון שאינו מעלה ואינו מוריד לכל צד של השאלה.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

ארץ חמדה – קישור לשו"ת במראה הבזק באתר

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

לעיין שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית זייל נלביע סיון תשע"ט	לעיין רבי יעקב זייל בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג	לעיין גב' לורין הופמן זייל	לעיין חיים משה בן קוקה יהודית כהן זייל נלביע ז' בתשרי תשע"ה	לעיין סוזי בת עליזה כהן זייל נלביע כ"ד בחשוון תשע"ח
לעיין הנופלים במערכה על הגנת המולדת היידי				